

KÉT HÉT DÁNIÁBAN

Napló a népiújságról

STEINITZ TIBOR

Belgrád, november 17., péntek

A repülőtéren megvettem a reggeli lapokat. Olvasom: a Szávába rohant autóbusz 25 embert vitt a halálba. Borzasztó! Háborgok sofőrjeink alsóbbrendű közbiztonsági műveltségén. A riporter újságírói készségéről tanúskodik, hogy valóságrészlettel közelíti meg és érzékelteti a tragédiát: csak a megfulladt kisdíák irkája, könnyvei úsztak ki a bádogsírból, és a folyó vize lapoz bennük.

A tömeges pusztulást elvontan, alaktalanul érzékeljük, csak a konkrétum, az egyéni férközik érzésvilágunkhoz. Vietnamban percenként pusztulnak 25-en, az évek óta tartó szörnyűségekre az újságolvasó már-már érdektelenül reagál. Pedig a vak sors akármelyikünket Vietnamban szülhette volna, ahol most a történelmi ellenség, az ellenforradalom, a világoralmi örület megismétli, kegyetlenebbül, amit már elkövetett Guernicában, a Kozarán, Lidiceban, Dachauban, Auschwitzban.

Nagyon egykedvűen ülök a Caravelle-be, pillanatig sem nyomaszt a légi baleset gondolata.

A föld felett tízezer méterre az udvariasság áldozata lettem. Egy lelkes fényképész telepedett mellém, és bőbeszédűen, álhatatos iramban táplált színházi felvételeiről. Színházbolond, de hobbyját sikeresen aprópénzre váltja: a hanyag színházak tőle vásárolják régebbi előadásaik képdokumentációját. Hallgatom, és nem jut időm, hogy a felhők között felbukkanó földet nézzem. Néha udvariatlanul az ablakhoz fordulok, és a repülőgéptávlatban absztrakttá váló zöld tájban gyönyörködöm, vagy a végtelen szibériai havasokat, az alaktalanul felfelé pamacsoló fehér felhőtengert élvezem.

Útitársam szórakoztat: hiányos turisztikai propagandánkkal folytatja. — A rigómezői csatateret sem tudjuk kiaknázni, lám, a csehek egy középkori épület horzsolásából is idegenforgalmi látványosságot tudtak csinálni. Fausti históriát mesél a prágai diákról, aki, a turisztikai jelentőségű monda szerint, eladta lelkét az ördögnek, és önmagát lőtte agyon, pedig az ördögi kufárra célzott. — Tudományosan is meg lehet magyarázni — mondta a fényképész —, a golyó visszapattant a falról, és a diákat találta el. Ebből a középkori históriából, a golyó horzsolta falból pénzt csiholnak a csehek, mi pedig...

Prágában félig kiürült a repülőgép. Egy óra és 10 perc múlva Koppenhágában leszünk, tudatja a légikisasszony, és megsemmisíti távolságérzetemet.

Lassan ereszkedünk. A dán szigetország gondos műveltsége már jól kivethető. Az utakat, mezsgyéket mintha vonalzóval húzták volna. A változó színű földsávok, amelyek nálunk mindig pásztaban futnak, Dániában gyakran szabályos háromszög alakját öltik. Nem tudom magyarázatát adni, mit és miért vetnek háromszögű parcellákba.

Kissé fázom a vámtól, hisz a megengedett cigarettamennyiségnek a kétszeresét viszem, de meg sem néznek. Önműködő ajtó nyílik, és bebocsát a skandináv államegyüttes legdélibb országába.

Koppenhága, november 18., szombat

Nagykövetségünkön két tucat honpolgárt találok. Ügyes-bajos dolgukat intézik a konzullal. Megtudom, hogy mintegy ezer jugoszláv él Dániában: munkások, néhány orvos, mérnök és valahány vegyesházás. Egy macedónnal beszélgetek. Cementlapokat cipel, a nagyon nehéz munkával hetente hatszáz dán koronát vagy százezer dinárt keres.

— Jó kereset — mondja —, de havonta majd egyheti fizetést kell adóba fizetni. — Maga főz, mos, takarít, és havonta megtakarít ezer koronát. Aligha eszik annyi kenyeret, mint idehaza, mert a kenyér kilója 600 dinár. De ki tudja, hiszen a hazai szokások béklyóit magunkkal hordozzuk, a táplálkozását is. Később, a követségről kijövet, nevetnem kellett: egy hentesbolt kirakatán át láttam egy néger diákot, amint fél sonkát gyömöszölt aktatáskájába.

A nagykövet szobájában egy Konjović-kép nézett szembe velem. Régebbi festmény, a művész párizsi, kék korszakából való.

Érdeklődésünk ellenkező, a nagykövet hazai dolgok iránt érdeklődik, én Dániáról. A vajdaságától elsősorban az őszi vetést tudakozza.

Mondom, hogy a Russell-bíróság ülésére jöttem. Mintha meghökkenne. Talán túlzottnak tartja, hogy erre összpontosítom érdeklődésemet, egy pacifista megmozdulásra? Reálisabb térre terel, és elkezd Dániáról mesélni.

Friss értesülése szerint a dánok életszínvonala meghaladta a svédekét. Érdekes, amit a fél munkanapot dolgozókról elmond. Szerinte a dánok, különösen a nők nagy százaléka négy órát dolgozik, illetve ketten töltenek be egy munkahelyet. Még érdekesebb, amit iskolarendszerükről hallok. A kötelező kilencosztályos elemi után a fiatalok dolgozva, keresve végzik el a középiskolát, esti tanfolyamokon. Még a módosabb szülő is erre fogja gyermekét. Korán beiratják őket az élet iskolájába. Ellenkező esetben a szülők szerződést kötnek gyermekükkel: közjegyző előtt kötelezik magukat a gyermekek, hogy visszafizetik az iskoláztatás költségeit. Amulatom az arcomon ülhetett, mert bizonyosságul elmondta dán titkárnője esetét: nem mehet férjhez, amíg ki nem fizeti tartozását. Még 18 ezer korona hátraléka van, és a vőlegény is 11 ezerrel adós odahaza. Dinárban több milliós megterheléssel kezdik az életet.

Az ablakfalon sűrűn kitekingettem a pompás, zöldellő pázsitra. Még nyílnak a rózsák, pedig a közeli tengerről hűvös, erős szél sós csöppeket kever az esőbe.

Huszonnégy óra szabad időm van. Utána maratoni munka vár rám, a Russell-bíróság vasárnap sem pihenő tiznapos ülésezésének követése.

Sietek és gyalog bejárom Koppenhága legmozgalmasabb negyedét, a Radhus pladsent, a terebélyes és nehézkes, németes reneszánsz városháza terét és környékét. A Nygade üzletnegyed három-négy egymásba nyíló utca. Csak gyalogforgalom engedélyezett. Itt találkozom először hippikkel, a hosszú sörényű, csikos nadrágba bújtatott fiúkkal, és a tőlük alig megkülönböztethető lányokkal. Kirínak a környezetből. Koldusnak vélem, közlelől fedezem fel, hogy nem kéregető, hanem járdán ülő gitározó, szórakozó legény. Csöndesek, veszélytelenek a dán hippik, a verekedés, erőszak, úgy mondják, ismeretlen errefelé.

Türelmetlen kíváncsiságom hajt, és megállítom az egyik torzonborz göndör szökét: — Uram, miért visel ilyen frizurát? — kérdem elfogultan. Készségesen válaszol: — Antimilitarista vagyok. A katonaságban rövidre nyírják a haját, és tüntetésből növesztem.

A hippik a társadalmi negáció sznobjai.

Sajátos világ nőtt ki körülöttük. A Nygaden külön boltok vannak öltözet-fantáziájuk kiszolgálására. A drógákat ellenben nem árúsítják nyilvánosan.

Látható droga a trafikok kirakatában virító pornográfia. Párizs elbújhat Koppenhága mögött.

A Politiken, a nagy liberális dán napilap szerkesztőségében hallok, hogy az erotikus kiadványok túljutottak a klimaxon, az érdeklődés lanyhul irántuk. Főleg német turisták vásárolják, 2—3 ezer dinárért, a fényképezett obszcén irodalmat, amelyből az aberrációk sem hiányzanak. Az egyik újságosbódében két vasutas forgatja a meztelenség-füzeteket. Kapoccsal vannak átfűzve, nehogy a gusztálásban kimerüljön a vásárlókedv.

A pucérságok előtt elvonul egy házaspár, 4—5 éves kisfiukkal. A szülők ügyet sem vetnek a kirakatra, a kisgyermek megáll: egy Disney képesfüzetet lát meg, az egyetlen nem erotikus nyomtatványt.

A rendőrség nem avatkozik be, nem akar nevetségessé válni cenzúrázásával, és szemet huny a szemérmetlen képek előtt.

November 19., vasárnap

Délelőtt megnéztem a Thorvaldsen múzeumot. Bindsboll építész az óegyiptomi templomok mintájára emelt házat a nagy dán szobrászművész ógörög szobrainak.

Thorvaldsen nagy volt korában, a XIX. század fordulóján, amikor a szobrászok csak a terek dekorjában élhették ki képzelőerejüket: lovasszobrokat emelhettek a királyoknak. Thorvaldsen ernyedten megkapaszkodott a klasszikusokban. Olyan tökéletesen utánozza Pheidiaszékát, hogy monumentalitása sem mentesíti a késői epigonságtól. Tanítványa, Ferenczy István Pásztorlánya gyerekkorom kedvelt szobra volt, képmása ott függött Raffael angyalkái mellett folyosónk falán.

Átugrom a közeli Glyptothekába, ahol szerényebb festménytárt talállok, mint reméltem. Mégis boldog vagyok a sok francia láttán: Picasso krinolinós spanyol nője, sok Gauguin, néhány finom kék Monet, a nyers Matisse és Braque rettenetes meztelen nője.

A múzeum kupolája alatt fűvészkert van. Sudár pálmák emelkednek az üvegtetőig, az északi ember napfénysovárgása eszelhette ki, hogy délszaki növények mellé állítsa Rodin, Maillol és Carpeaux szobrait. Nielsen dán szobrászt megőrzöm emlékezetemben.

Az utazás öncélúsága véget ért. Rohanok az Imperial szállóba, a Rusell-bíróság sajtóértelkezletére.

A ruhatárban elegáns bundák és nyútt kabátok között kap helyet a felöltöm.

A teremben égne a jupiterlámpák, a bíróság egy kis asztal körül hunyorog. A közepén Sartre, csíkos, fekete öltönyben. Mindenki őt nézi, a kis, vézna szellemóriást. Mellette a kétnégyes Dedijer lódenkabátban. Hanyagul homlokába lóg a haja, szétvetett lábakkal ül. A lámpák melegére kigombolkozik, és két hüvelykujját mellényébe akasztja.

Egymás után ismerem az európai szellemi élet nagyságaira. Simone de Beauvoir merev arccal és korát meghazudtoló fiatalossággal mozog és öltözködik. Peter Weiss drámaíró mindvégig mozdulatlanul, németesen hideg arckifejezéssel szenved a fotoriporterek rohamát. Laurent Schwartz, a párizsi egyetem elegáns gondolatmenetű matematika-tanára, a Rusell-bíróság alelnöke tart beszámolót. Lassan halad beszédével, mondatonként fordítják angolra és dánra.

A stockholmi májusi ülés után ismét össze kellett ülni a bíróságnak, mondja, mert az Egyesült Államok agressziója fokozódott Vietnam ellen. Stockholmban elítélték a támadó háborút és a polgári lakosság bombázását. A koppenhágai ülésen a nemzetközi egyezményekkel tiltott fegyverek használatát, a lakosság kényszerkitaléptetését, a hadifoglyok és a polgárok kínzását vizsgálják ki. Egy új keletű jogi fogalmat, a vietnami népen elkövetett genocidiumot teszik vizsgálat tárgyává. Felszólították az Egyesült Államok kormányát, tudatja a matematika professzora, küldjön képviselőt érdekei védelmére. A hívó szó ezúttal is süket fülekre talált.

Áldozati bárányként ülnek a világ lelkiismeretét képviselő önkéntes bírák a közel száz újságíró előtt.

Dedijer látszólagos letargiájából az újságírókérdésekre ébred fel. Találóan, kissé fölényesen válaszol, szerbesen hangsúlyozott szép angolságával. Nevetést vált ki, amikor a „jó amerikai szokásra” figyelmezteti a sajtó embereit, hogy kérdésseltevés előtt mondják meg saját és lapjuk nevét.

A legizgalmasabb kérdést az AFP tudósítója veti be: — Lesznek-e amerikai tanúk? Mindenki a négy szökött amerikai tengerészre gondol, akik abban a pillanatban Japánban voltak.

Egy emigráns görög újságíró és egy kicsit már beszívott amerikai együtt érdeklődik, tud-e a bíróság arról, hogy Nyugat-Németország mérges gázokat szállít a pireuszi kikötőn át Vietnamba.

A nagy tolongásban a nők már levetették cipőjüket, és a székekre álltak, hogy lássanak. Másfélórás topogás után véget ér az értekezlet. A fényképezéskor most veszik csak tűz alá Sartre-t és a mellette álló Beauvoirt. Egy idős dán újságíró alaposan felöntött a garatra, többször is bemutatkozik. Dedijer cukorbajára panaszkodik, de fiatalosan megölelgeti a megkésve érkezett Gisèle Halimi, párizsi ügyvédnőt.

Az italbüfé kiürült, egy pohár csengve tört darabokra. Az újságíróhad cihelődik.

Roskilde, november 20., hétfő

A bíróság nem kapott termet Koppenhágában. Roskildeben felajánlották a szakszervezeti otthont, ellenben a szállótulajdonosok nem fogadták be a bírákat és a tanúkat. A jobboldali szervezetek tüntetésétől félttek. A bíróság naponta autóbusszon utazik Koppenhágából a 30 kilométerre fekvő ősi koronázóvárosba.

Telefonon sikerült szobát biztosítanom Roskildeben, a Roar szállodában.

Ködös, zúzmarás dán tájon siklik a villamosvasút. A repülőgépből hajszálnyi pontosnak látszó mezsgyék a földről is kényes, pedáns rendszeretről tanúskodnak. Fugázott vörös és fehér téglalapületeket látok, és csak helyenként előre gyártott elemekből épült házakat. Alig látni embert, lézengőt sehol.

A kormány engedélyezte, hogy dán területen ülésezzen a Rusell-bíróság, azonban nem akart beutazást adni a vietnami tanúknak. A négy és fél milliós országban 227 ezer aláírást gyűjtöttek Vietnam bombázása ellen. A sajtókampány után a kormány beadta a derekát, a vietnami tanúkat nem kell Svédországban kihallgatni.

Tisztelem a dánok demokratikus érzelmét, mégis meglep, amikor a roskildei szakszervezet elnöke köszöntőbeszédében egyebek között kinyilatkozza: „Nem kívánok a bíróság jelentőségéről szólni, de meg kell mondanom, hogy szerintünk egyoldalú. Ezen azt értem, hogy csak az egyik fél tanúit hallgatja meg.”

Talán hiányos felkészültségem van a formális demokratikusság befogadására, de az igazság és a gázság között nem tudok pártatlan lenni. Nincs a világon bíróság, amely „pártatlanul” ítélik meg gyilkos fölött, csak szenvtelenül alkalmazza a törvényt.

Persze, jobb lett volna, ha a német nép ítélik meg Nürnbergben. Bár az amerikai nép bíraskodna a vad, barbár és jogtipró háború felidezőin!

Nürnberg óta nincs nemzetközi bíraskodás, pedig szükség volna állandó nemzetközi büntetőbíróságra, mert nem szűntek meg a hóditó és elnyomó háborúk.

Az igazságszolgáltatás nemcsak az államhatalomból meríti erejét, hanem a népből is. A hivatásos bírák mellett nálunk laikusok ülnek, a nép, a közvélemény képviselőit, a francia forradalom esküdtbírái mintájára. (Az intézmény régibb is lehet, a normannoknál, talán éppen a dánoknál, keletkezhetett, a törzsi rendszer idejében.)

A dán ellenállók aligha hallgatták meg Hitler védőügyvédeit, amikor elfogott náci felett ítélték meg.

A forradalmak népbíróságokat állítottak, mert forradalomban minden hatalom közvetlenül a népből ered. A Russell-bíróságot a lelkiismeret hozta létre. A közvélemény jogán bizonyít és nem ítélt, de elítél. Az erkölcs nevében szólal meg, amikor a kormányok politikáiból megfélemeznek a erkölcsről.

Bertrand Russel levélben üdvözölte a bíróságot. „Nem vagyunk bírák — írta —, tanúk vagyunk. Tanúskodunk a rettenetes bűnökről,

és egyesíteni akarjuk az emberiséget Vietnam igazsága mellett” — küldte gondolatát a 95 éves filozófus.

A bölcs aggastyán 90 éves korában a londoni béketüntetés szervezése miatt nyolc napot fogházban töltött. A temperamentumos lord, a felsőházi tag ma is dühbe gurul annak láttán, hogy a laburisták kiszolgálják az amerikai politikát.

November 21., kedd

A háború szörnyűségeit tudományosan elemzik. Francia egyetemi tanárok sorakoznak a szószéken. A sörétbomba — az amerikaiak „ananásznak” becézik — új találmány. Egy bombázógép öt-hat tartályt vet ki magából, a tartályokban 300 bomba, minden bombában háromszáz 5,5 milliméter átmérőjű golyócska. Nem repeszekre, hanem félmillió golyóra bomlik a hüvely. Katonai célpontot nem rombol, csak embert öl. Pergő forgással fűródnak a testbe a golyók, és szabálytalan pályát írnak le benne. Egy asszonyban megölték a magzatot, egy konyva oldalán hatolt be és a tetején jött ki az „ananász” golyója.

A szuper- napalm kétezer fokos hőt fejleszt. A palmaolajba kevert naftavegyület, az alumíniumsó nemcsak a húst égeti, hanem szén-monoxidot fejleszt, és mérgez. Évente egymillió hektárt pusztítanak vele emberestől. A foszforbomba csontig éget.

Stanley Faulkner amerikai és Yves Jouffa francia jogász a száz évvel ezelőtt hozott Szent Pétervár-i egyezményről, a Hágai egyezményekről, a Briand-Kellog paktumról értekeznek és a Vietnamban alkalmazott hadviselésről.

Film-dokumentumot mutatnak be. Bombázás után egy Singer varrógép lába mered ki a romokból, a robbanás kivetette a halottak csontjait a temetőben. Az „ember-ellenes” golyócskáktól sebesült liba hason csúszva vonszolja magát, egy sebzett bivaly fokozatosan össze-roskad.

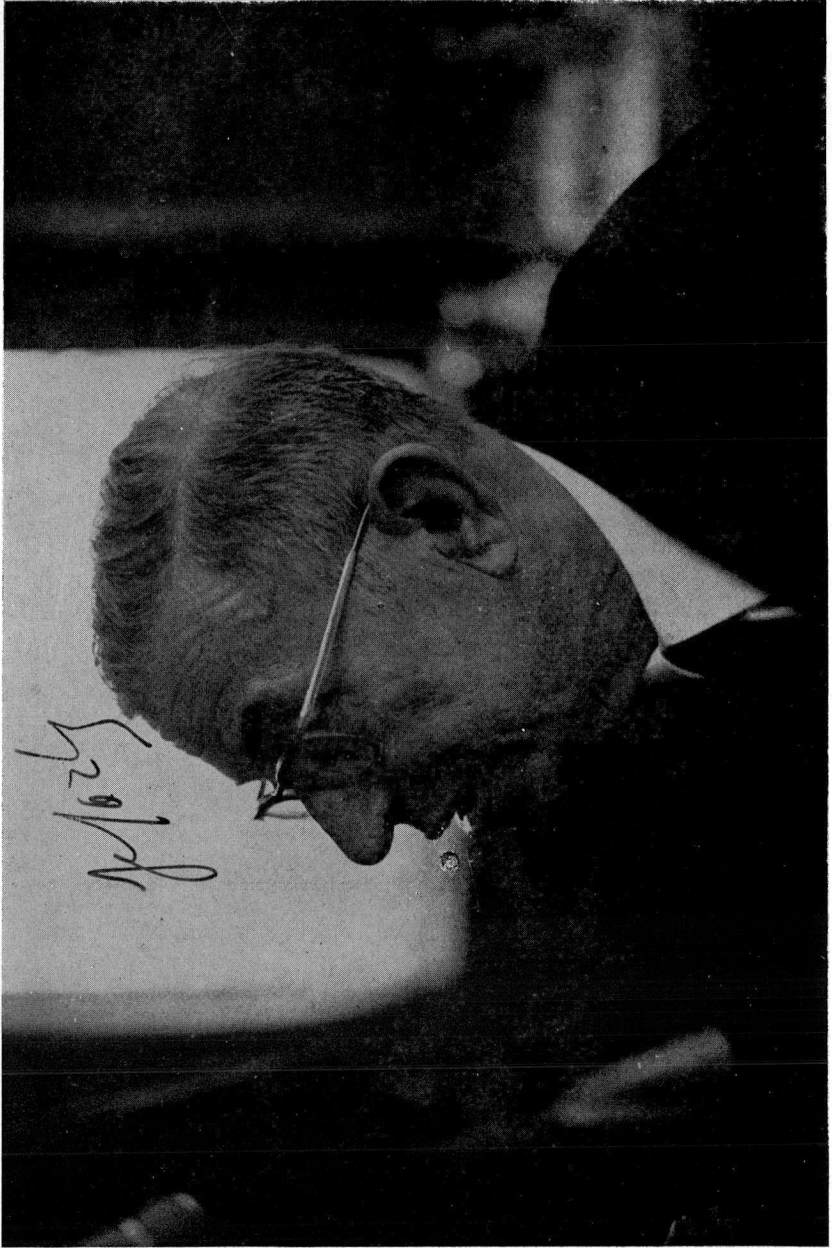
Roger Pic filmrendezővel beszélgetek. Most érkezett Dél-Vietnamból. Mondja, hogy mindennek ellenére nem tapasztalt gyűlöletet a fehér ember ellen. Nem II. Vilmos császár sárga veszedelme ötlük fel bennem. Inkább arra gondolok, mit tesz és mit tett a fehér ember Ázsiában.

A szívós és tehetséges sárga fajta, a 800 millió kínai, a 100 millió japán, a 30 millió vietnami, ötven vagy száz év múlva... Japán hihetetlen gyorsan fejlődik. A kínaiak nemcsak atombombát, hanem szintetikus inzulint is gyártanak. Ki tudja, lesz-e más mentségünk, nekünk fehéreknek, mint hogy a Russell-bíróságra hivatkozzunk: 1967-ben védelmére kelt Vietnammak, amikor Westmoreland amerikai parancsnok utasítására minden mandulaszeműt lelőhettek.

November 22., szerda

Egy halom újságot vásárolok. Írnak-e és hogyan a Russel-bíróságról? Munkája akkor lesz eredményes, ha a bíróság megállapításai eljutnak a köztudatba.

A lapok Ralphe Schoenman, a Russell-bíróság főtítkárának odisszejáról értekeznek, bőven: elvették amerikai útlevelét, ám sikerült bejutnia Svédországba, a dánok nem bocsátják be, ügyvédei tiltakoz-

nak, stb. Az angol lapok csak Schoenmanról írnak, a bíróságról egy szót sem. A főtítkár kalandos utazgatásával mintha magára akarná vonni a figyelmet. Sokféleképpen lehet ártani a jó ügynek.

A dán lapok a font és a korona leértékelésével vannak tele. Mezőgazdasági kivitelük köldökzsinórral köti az országot Angliához, mégis nevetnem kell, amikor kiböngésem a Berlingske Tidendeiben, hogy De Gaulle-t Goldfingernek nevezi.

A délelőtti ülésen Edgar Lederer párizsi egyetemi tanár elemzi a Vietnamban felhasznált gyomirtó szerek pusztító hatását. A múlt évben félmillió hektár őserdőt lombtalanítottak vegyszerekkel, több mint 150 ezer hektár termést semmisítettek meg. Megölik a növényt, mesterséges őszebe kényszerítik a természetet, hogy ne nyújtson oltalmat a partizánoknak. Célt érhetnek-e anélkül, hogy elpusztítanak az országot?

Az Egyesült Államokban hiánycikk a gyomirtó — mondja a tanár —, Johnson elnök felszólította az Emergency Planning hivatalt, hogy gondoskodjék a hadsereg rendeléseinek teljesítéseiről. A Pentagon ötmillió gallont rendelt az idén, 32 millió dollárért, és bejelentette további 57 millió dolláros igényét. A Wall Streeten néhány ponttal értékesebbek lesznek a Dow Chemical, a Diamond Alkali, az Uniroyal Chemical, a Monsanto részvényei.

Hiába tiltakozott ötezer amerikai tudós, közöttük tizenhét Nobel-díjas a vegyi háború ellen. Az éhínség leküzdése helyett a leggazdagabb ország elpusztítja a megtámadott ellenfél szegényes élelmi-szerkészletét!

A gyomirtó szerek is hadititokká váltak. A Pennsylvania University kutatóintézetének igazgatója, dr. Knut Krieger kijelentette: „Felfedezésem nem általános érdekű, nagyon szakosított területre vonatkozik. Nem hiszem, hogy munkámat publikálni kell, a nemzetbiztonság érdekében.” Krieger doktor közvetlenül Vietnamból kap értesülést lombtalanító szerei hatásáról.

Ez a vegyészeti ágazat a második világháború idején lendült fel, amikor az Egyesült Államok és Anglia a rizstermelés elpusztításával, a lakosság kiéheztetésével akarták térdre kényszeríteni Japánt. Az atombomba gyorsabban elkészült, és feleslegessé tette a vegyészek további munkáját.

A kutatást most Fort Detrickben folytatják. A központnak 900 kutatója van és évi 170 millió dollár dotációja. Tízezer négyzetkilométeren kísérletezik ki a találmányokat.

Illene már kutatóintézetet létesíteni a tudósok felelősségének kiküttetésére.

Délután Nguyen Hong Phuong állt a bíróság előtt. Képtelen vagyok a dél-vietnami korát leolvasni az arcáról. Arcszíne és arcerendezése megtéveszt, gyereknek nézem az eltorzított arcú tanút. Elcsodálkozom: — 1930-ban születtem — mondja — Phuoc Son faluban, apám neve Nguyen Chay, anyám Nguyen Thi The. Mindketten élnek, feleségem meghalt, földműves vagyok.

Féloktaóvos hanglejtésű anyanyelvén részletesen elmondja egy foszforbomba történetét. A tanú kezéről lehúzzák a kesztyűt: előtűnnek egyetlen viaszgyertyává sorvadt ujjai. Segítséggel leveti az ingét. Orvosok vizsgálják égési sebeit. A bírák kérdéseket tesznek fel. Sara

Lidman, a törekeny szőke svéd író, nem tudja elfojtani felháborodását. Nem kérdez, mindnyájunk helyett mentegetőzik: — Önt megszegyenítették, most ismét, hogy sebei bemutatására készítettük. Kérdésekkel zaklatjuk. Nagyon szégyelljük magunkat...

November 23., csütörtök

Minél zsúfoltabb eseményekben a nap, annál gyorsabban múlik. Ha az élményanyag mértani haladványban eszkalál, a nap múlhatatlanná válik. Ilyen volt a mai.

A háború fokozásával a bíróság a bizonyítás felfokozását állította szembe. Három amerikai katona lépett a pulpitus elé. Peter Martinson és Donald Duncan kinvallatók voltak. Az előbbi az 541 számú katonai hírszerző részleghez volt beosztva, Duncan törzsőrmester az 5-ös special forces, a hírhedt zöldsipkások oktatója, a CIA végrehajtó szervében szolgált. David Thuck, a harmadik tanú, egyszerű baka volt a 33. gyalogezredben. Most éjjeli postás Clevelandben.

Kitüntetéseiket is felsorolják. A legtöbb dekorációt Duncan szerezte, vagy tíz kitüntetést. McNamarát is kalauzolta Vietnamban.

Az ímént a kinzottak között ültek a kinzók, a vietnami küldöttek között.

Thuck a hadifoglyok kinvallatásának csak szemtanúja volt, a másik kettő részt vett bennük, és parancsot adott kinzásra.

Vallomásukban a vad ösztönök gát nélküli tombolásáról szóltak. Egy amerikai őrmester késsel lefejezett egy szabadságharcost, és a fejet magával cipelte a lakosság ijesztésére; szálló helikopterből kivettek egy foglyot; a tábori telefon áramfejlesztőjét vallasra használták, férfiak és nők nemi szervét kapcsolták az áramkörbe; törrel vallasak gyermekeket: a gúzsba kötött foglyot autó elé fektették, és a motor járatásával figyelmeztették, hogy halálra gázolják, ha nem vall. A vietnami harcosok nemigen vallanak...

Egy ismerősömre kellett gondolnom, a banktisztviselőre, a karpaszományos őrmesterre, aki egyszer, egy lélekforgató pillanatban elmondta, amit magának sem tudott megmagyarázni: a keleti fronton lábánál fogva forgatott meg egy kétéves gyermeket, és kis fejét a falon locsantotta szét.

A szünetben kiszakítottam Sartre-t Simone de Beauvoir és Laurent Schwartz társaságából. A Fjordsvilla éttermében szemben ülök vele.

Régóta ismerem, 1945 óta, amikor véletlenül kezembe jutott a Huis clos színműve. Egy szuszra elolvastam, ellenkeztem vele, azóta sem kerültem ki Sartre bűvköréből. Napok óta figyelem. Nézem, mint gyújt élvezettel cigarettára, és hogyan pihenteti kezén a tárgyalásban elfáradt fejét. Ilyenkor elszabadul kisujja, és külön életet kezd. Lényegtelen apróságok, mégis gyerekes lelkesedéssel figyelem.

Nem zavar rettenetes kancsalsága. Ajkmozgása helyettesíti a szemjátékot, könnyedén, ércesen, tanárossan ömlik a szava interjú közben. Bámulatos tudása van. A genocidium fogalmáról faggatom, mert tudom, bölcséleti felmérése foglalkoztatja. Nem áll kötélnek. Majd a tárgyaló napok után, mert, mondja, a bíróság tagjai között felfogás-különbségek vannak. Egy korábbi témát lezárva közli: baloldali író ne fogadjon el Nobel-díjat.

November 24., péntek

Folytatódik az amerikai katonák vallomástétele.

Thuck: — Jackson ezredes gyilkolásra szólított fel bennünket.

Martinson: — A faluban összetereltük az embereket. Négy napig gyalogoltattuk őket. A katonák velük cipeltették felszerelésüket. A dróthuzallal egymáshoz kötött embereket magunk előtt tereltük, ha támadott a Vietkong.

Duncan: — Megbarátkoztam egy saigoni tiszttel. Meghívott otthonába, bemutatott a feleségének, a szüleinek. Amikor ittunk, megvallotta, hogy ellensége a rendszernek.

A lakosságot irtják, drótsövénnyel körülvevett „stratégiai falvakba” telepítik. A terv szerint hatmillió embert akarnak 6000 gyűjtőtáborba hajtani, nehogy szállásadói legyenek a Vietkongnak. Amerikai méretekből is megoldhatatlan feladat: a tengert akarják kiönteni, hogy megfogják a halakat.

Peter Weiss gyakran intéz kérdést a tanúkhöz. Úgy veszem észre, újabb anyagot gyűjt íráshoz, mintha „kusza szétfolyó szörnyűségek” után nyomozna. Az itt és a most élményanyagából, a náci pokol „Vizsgálata” után, az amerikai Poklot akarja megírni? Közben mindketten dohányoznak: Weiss pipázik, Duncan cigarettázik.

November 25., szombat

Doktor Francis Kahn, a párizsi egyetem orvostanára a Vietnamban használt harci gázokról értekezik, a tudományos kutatás eszközeivel. A Russell-bírótság bizottságát vezette Dél-Vietnamba.

Pompás előadó. A jelenségek szabatos meghatározása, egyértelmű válaszai kiváltják az elnöklő Dedijer csodálatát. Megköszöni a kiváló munkát, az *éternelle France* eredményét látja benne. Dedijer köszönetében csipkelődés van, dehogyis a fiatal tanár ellen, talán De Gaullet nyilazza vele, aki megtagadta a bíróságtól, hogy francia területen ülészen, de nem akadályozhatta meg, hogy a legkiválóbb franciák a bíróság szolgálatába álljanak.

Kahn professzor részletbe menően ismerteti a bizottság munkamódszerét, meghatározza a gáz fogalmát, bizonyítja a Vietnamban alkalmazott gázfajtákat és használatuk változatait.

Fejezetről fejezetre, bizonyítástól bizonyításig fokozódik az izgalom. Tudományosan bebizonyul, hogy az amerikaiak harci gázokat használnak Vietnamban.

Felégetni, elpusztítani, megölni — ez a jelszavuk.

Amerikai források szerint Leon Utter, a tengerészgyalogság alezredese 1965. szeptember 5-én rendelte el először mérges gázok bevetését. Az eredmény: 35 halál és 19 sebesülés. Az áldozatok: 26 nő és 28 gyermek.

A Pentagon az alezredes önkényének a terhére írta a gáztámadást, azonban 1965 szeptemberében „változtatott” álláspontján: Westmoreland teljhatalmat kapott harci gázok használatára. (A CM és a CS jelzésű gázbombákat baseball-labdának becézik a katonák, a háború jassz nyelvén Nagyhatalmú Hüvelykmatyinak nevezik a légpumpát, amely 300 kilométeres sebességgel szivattyúzza a mérges gázokat a föld alatti óvóhelyekbe.)

Vietnami források szerint az amerikaiak már 1961-ben hat tartományban használtak mérges gázt. 1965-ben 26 tartományban másfél százezer embert ért gáztámadás.

Párizsi laboratóriumokban elemezték a helyszínen begyűjtött gázmintákat. Megállapították, hogy az amerikaiak „ártatlan”, altató, hánytató gázai halált okozóak bizonyos telítettségnél. A föld alatti óvóhelyekben minden esetben.

Doktor Jean-Michel Krivine orvosprofesszorral beszélgettem, a bizottság tagjával. Bejárta a Tay Ninh tartományt, 40—50 kilométerre volt Saigontól.

— Nem félt?

— A vietnamiak ismerik az amerikaiak szokását, előre tudják, mikor támadnak. Csak biztonságos helyekre vezettek.

A vietnami nép képzeletet is felülmúló ellenállására kértem magyarázatot.

— Nagyszerűen szervezettek. A Felszabadító Front behatolt az élet minden pórúsába. Vezetői, parasztok, halászok, a franciák ellen vívott szabadságharcban nagy tekintélyt szereztek — magyarázza Dr. Krivine olyan szakszerűen, mintha sebész beavatkozásáról tartana előadást. — Emellett — mondja — a vietnamiaknak ezeréves ellenállási múltjuk van.

Foglyul ejtett amerikai pilótákkal is találkozott. — Azt hitték, néhány ezer bandita vezeti a Vietkongot, és elámultak, hogy az ellenségnek ősbibb és gazdagabb műveltsége van, mint nekik.

— Mi ösztönözte, hogy részt vegyen a bizottság veszélyes munkájában?

— Az algériai háborúban sebesülteket kezeltem, az amerikai támadás hírére San Domingóba utaztam. Alig vártam, hogy Vietnamba hívjanak. Magyarázatul hozzáteszi: — Tizenöt éves korom óta kommunista vagyok.

November 26., vasárnap

Éjjel nem repülnek a helikopterek. Éjjel hárompercenként világító rakétákat lőnek fel az amerikai támaszpontokról. Éjjel halásznak a vietnami parasztok.

Halászatból és vadászatból tengetik életüket, mint az ősember, mert termőföldjüket elpusztítják. Vadrizssal táplálkoznak, az ellenáll a vízbe vetett mérgező vegyszereknek. Bombázás után visszatérnek falujukba, ha megmaradt, vagy az őserdőben vájnak odút.

Az amerikai technika ellen ősi eszközökkel védekeznek. Gáztámadás után egy érzékeny halfajtával ellenőrzik a vizeket. Ha mérgeztettek a kutak, a hal öt perc alatt elpusztul. Óvóhelyeik fölé fektetett négy rét farönkkel sikeresen védekeznek a légierődök bombái ellen.

Az Egyesült Államok bírják, a vietnamiak állják. Állják a napi 70 millió dolláros hadigépezetet, amely eddig több bombát vetett rájuk, mint amennyi Németországra és Japánra hullott a második világháborúban.

Minderről Joris Ivens és Roger Pic filmszalagjai tanúskodtak.

Pham Thi Yen, a törékeny gyógyszerész nő is állta.

Délután két vietnami tanút, a gyógyszerésznőt és egy kis szemüveges tanítónőt hallgatott meg a bíróság a kinzókamrákról és a Dél-Vietnam-i börtönökről.

A Gestapo és a japán rendőrség vallató módszereinek a tanulmányozása alapján dolgozták ki az amerikai eljárást az antigerillához. A saigoni rendszer tisztjei amerikai iskolákban vizsgáltak belőle. Felhasználják a francia gyarmaturalom „helyi adottságokhoz” fűződő tapasztalatait is.

A francia műveltségű gyógyszerésznőt húsevó hangyákkal is vattaták.

A harmincas években olvastam Andrée Viollis Indokína SOS c. riportkönyvében — akkor hallottam először Vietnammról —, hogy a francia csendőrök hangyabolyra ültetik a lázadókat. A sárga és vörös férgek a végbélen át behatolnak a testbe, és felfalják az áldozatot. Úgy emlékszem, az író nő könyvében megírta a fiatal Giap, a későbbi Dien Bien Phu-i győztes, a jelenlegi hadügyminiszter kínvalatását.

Gyomoridegesség fog el, alig tudom jegyezni a borzalmakat. Az egyik saigoni börtönben a föld alatti zárkákat vasketrecekkel kötötték össze. A foglyokat tigrisek falják fel.

A szünetben Pham Thi Yenhez lépek. Dadogok fölindultságomban. Karomra teszi kis kezét, és ő mond köszönetet az érdeklődésért:

— Erőt ad a további harchoz.

November 27., hétfő

A Vietnamban bevetett új amerikai fegyvereket mutat be Guillermo Frank kubai főhadnagy és Jean-Pierre Vigier francia katonai szakértő.

A japán küldöttség filmeket vetít az elsötétülő teremben. Az autóból, a menet közben forgatott film Észak-Vietnam-i városokon át vezet. Egyetlen ép házat sem láttam.

A háborút másik oldaláról mutatta be Jean Bertolino újságíró. Amerikai engedéllyel több hónapot töltött Dél-Vietnamban, Saigóban is. Szó szerint idézem: — Most már csak prostituáltak sétálnak az utcán — mondta a pincér. A menyasszonyom tanítónő, és három-ezer piasztert keres, alig vehet rajta mást, mint kevés rizst és halat. Ha eladná magát egy G. I.-nak (amerikai katonának), tízszer annyit keresne.

Hetvenezer utcalány van Saigóban. A Sexy Clubokat, a Soho-bárokat vasrács védi bombamerényletek ellen. A bárszékeken amerikai katonák ülnek, és agyonfestett vietnami gyereklányokat ölelgetnek. Bertolino katolikus lapok tudósítója, valláserkölcsei felháborodása érződik a hangján, miközben ömlik belőle a gyors francia szó.

A bárók zsúfoltak, vendégben nincs hiány, telik a félmillió amerikai katonából és a 250—1000 dollár havi zsoldjukból. A night-club-ok előtt Dél-Vietnam-i tiszték és altiszték várakoznak hitelre vásárolt robogóikkal: — Gyere velem G. I., jó kis lokált tudok, csecse lányokat. Száz piasztter.

Az amerikai katonák feleséget bérelnek: a tisztfeleség 20 000 piasztter, a legénységi 10 000, a négereké 6000 piasztter. Bertolino, látom, kivizsgálta a dolgokat.

A társadalom felépítménye dollárokon alapozódik, nem a termelésen. Dél-Vietnam kivitele hatmillió, behozatala négyszázmillió dollár. Valaha a legnagyobb rizskivitele volt Ázsiában, évente másfél millió tonnát szállított, ma egymillió tonna behozatalra szorul. Az amerikai segélyszállítmányokat a fekete piacon árusítják. Az amerikai katonák is ott szerzik be bakancsukat, és ugyanott árusítják.

Gisèle Halimi párizsi ügyvédnő, a Russel-bíróság megbízásából, az Egyesült Államokban járt. Tanúk toborzása és bizonyító okmányok beszerzése volt a feladata. Háromórás beszámolója után eljutott végkövetkeztetéséig: kétségbe vonta az amerikai demokráciát. A tanúkat megfélemlítették, a szenátus Vizsgáló Bizottságot létesített a vietnami háborút ellenző polgárok tevékenységének ellenőrzésére. A bizottság főtitkára ugyanaz a Sourwine, aki azonos minőségben MacCarthynál teljesített szolgálatot.

Lord Thomson angol újságkirály ma kegyetlenül visszavágott, és bennünket jugoszlávokat talált el.

Dedijer tegnap az elnöki székéből tiltakozott, hogy a lord lapjai egyetlen szót sem írtak az amerikai katonák súlyosan terhelő vallo-másáról. Az újságkirály válaszát „a történész, jogász és hamarosan filmszínész” Dedijerhez intézte, a világlapok címbetűkkel közölték. Felhívta Dedijer figyelmét, hogy a Borba és a Politika sem írt az amerikai katonák tanúskodásáról.

A nemes lord azt is tudja, hogy Dedijer Orson Wellesszel filmet készít az első világháborúról, a szarajevói merényletről? Tanácsadó szerepe mellett Dedijer rendőrszerepet is vállalt a filmben.

November 28., kedd

Észak-Vietnam egészségügyminisztere, dr. Pham Ngoc Thach beszélt. „Az emberi civilizáció bíróságát” köszöntötte. Választékos franciasággal közölte, hogy Dél-Vietnamban eddig 250 000 gyermeket megöltek és 750 000-et sebesítettek, csonkítottak meg. A tizennégymillió lakosú Dél-Vietnamban. Elemezte a háborút: Maxwell Taylor amerikai tábornok-nagykövet 1965 novemberében könnyelműen kijelentette, „az ellenség teljes megsemmisítésével, megadása és tárgyalások nélkül is győzhetünk Dél-Vietnamban”. Johnson 1967. szeptember 29-én ezt a gondolatmenetet folytatta: „Minden cselekedetünk az Egyesült Államok biztonságát szolgálja... Eltökélt vagyok a végsőkéig folytatni a vietnami háborút...”

Az idézetek után az ősz hajú orvos-miniszter is kijelentette: „Né-pünk eltökélte, hogy a győzelemig harcoljon, tekintet nélkül az áldozatokra, mert nemcsak a magunk függetlenségéért, szabadságunkért és egyesülésünkért harcolunk, hanem a világ minden népének szabadságáért is.”

Lándzsaként szúr az égbe a roskildei koronázótemplom két tornya. Koronázás után még temetkezni jár ide a legrégebb európai dinasztia. A sok királysír között Hamletét keresem.

Helsingör egy ugrásnyira van, talán ott találkoztam volna Hamlet szellemével. Nem mentem Helsingörbe, Vietnam korában értelmetlen Hamlet önsiratását keresni.

November 29., szerda

Stokely Carmichael, a harcos néger mozgalom, a black-power fiatal apostola érkezett meg. A bíróság tagjaként Peter Weiss mellé ült. Sartre tudatja, hogy késése miatt csak különvéleményét csatolhatja az ítélethez. A higgadt bíraskodás tekintélyét menti Sartre a hangzatos dörgedelmeektől?

Dedijerrel ebédeltem. Reagálásaiból következtetem, hogy régi sérelmei nem hegedtek be. Hangosan könnyed. Anekdotál. — Melyik állam háborúzott önmaga ellen? — kérdi. — Tíz híres nemzetközi jogász sem tudott felelni rá. Dubrovnik, kérem, a lepantói ütközetben. Mint török vazallus tíz hadihajót küldött a szultánnak, de mint keresztény állam, tíz hajója a török flotta ellen harcolt.

A lepantói tengeri csatáról szégyenszemre csak annyit tudtam, hogy ott vesztette el Cervantes a karját.

Ezt a történelmi furcsaságot idehaza is elmesélte Dedijer. — Mindenki nevetett rajta — mondja — csak, egy igen magas rangú vezetőnk, csavaros eszű, fenyegette ujjával: — Mire célszol, Dedijer, Dubrovnik kétlakiságával?

Személyisége lenyűgöz, mégis örömmel gondolok arra, hogy már nincsen agitpropunk.

November 30., csütörtök

A tárgyalás utolsó napján Léon Matarasso francia jogtudós a nemzetközi jog mérlegére teszi a bizonyítási eljárás eredményét. Lezögezi: „Churchill »név nélküli bűnténynek« mondta még, azóta neve lett. Az Egyesült Államok genocidiumot követett el Vietnámban.”

Lelio Basso olasz országgyűlési képviselő és a római egyetem szociológia tanára mondott összefoglalót. Darabokból összeállítja, majd elemekre bontja az amerikai imperializmust, az Egyesült Államok világhatalmi törekvését.

Szociológiaórán érzem magam. A vietnami háborút nem gazdasági, hanem hatalmi érdekből vívja az Egyesült Államok. Száz év alatt se tudná kifacsarni a kis országból a dollármilliárdokat, amelyeket háborújára költ. Vietnámon példát akar statuálni Dél-Amerikának, Ázsiának, Afrikának. — Az Egyesült Államok nem akarja elfogadni a vereséget, ellenben elfogadja a genocidiumot — fejezi be Lelio Basso.

A Russell-bíróság tagjai délután három órakeresztül zárt ülésre érkeztek szállodámba. Egy kis teremben szórakoztatom Günther Anders feleségét, az amerikai származású zongoraművésznőt. Az ülés végét, az eredményt várom, ő a férjét.

Tíz óra után házicipőbe bújtatom a lábam, és a negyedik feketét rendelem. Közben megtudtam, hogyan él egy bécsi író és filozófus. Nem nagy bőségben.

Fél tizenegykor kijön a teremből Anders, és hamarosan utána jön Basso. Megmondják egymásnak éveiket: hatvannégy, illetve hatvanöt; megvallják, hogy nem bírják tovább. — Sartre bírja — csodálkozik Günther Anders —, és mindig az üstökénél ragadja meg a problémát.

Taxi viszi el a két kimerült embert.

December 1., péntek

Reggeli fél ötkor nyílt az ajtó. A hatvankét éves Sartre-on alig látszik a csatározás fáradtsága. Dedijer lelkendezik: — Megszületett a huszadik század Kommunista Kiáltványa — mondja nagy hasonlatot találva.

Az atomkorban a békés együttélés kísértete járja a világot. Hajszára szövetkeztek ellene a rakéta-bomba-légierő-harcigáz-gyárosok.

Délben Sartre kihirdeti az ítéletet: az Egyesült Államok genocidiumot követ el Vietnamban.

Roger Pic megígéri, hogy elküldi Párizsból a teljes szöveget. A népek önrendelkezési jogának lenni megfogalmazása mellé helyezem majd a Sartre-tanulmányt.

A kastrupi repülőtéren az istenemdeszőke lányokon vettem észre, hogy Dániától búcsúzom.

Két hetet töltöttem Dániában, mégis Vietnamban voltam.